

HORNYÁK ÁRPÁD

SZERBIA KÜLPOLITIKÁJA A SZÁZADFORDULÓN AZ ELSŐ BALKÁN-HÁBORÚIG*

Ahhoz, hogy megértsük Belgrád politikáját a 19–20. század fordulóján, tisztában kell lennünk vele, hogy a szerb vezetés legfontosabb külpolitikai célja a 19. század elejétől a török uralom alóli felszabadulás és a szerb egység megteremtése volt, és ez a cél az I. világháborúig (némileg sarkítva, hiszen 1878-ban elismerték Szerbia függetlenségét) valójában egyenlő volt a szerb külpolitikával. A századfordulón ez annyiban módosult, hogy a szerb egység megteremtésének óhaja mellett egyre hangsúlyozottabban jelentkezett a tengeri kijárat megszerzésének vágya.

Az Oszmán Birodalomba betagozódott szerb területeken (és a Habsburg Monarchia területein élő szerb, elsősorban egyházi vezetők körében) már 18. századtól születtek elképzelések a szerb államiság újjáteremtésére. Ezek részletezése nem képezi e tanulmány tárgyát. Az 1844 végén elkészült Načertanije-t azonban mindenképpen szükséges legalább nagy vonalakban ismertetni, hogy megérthessük a szerb egység megteremtésére irányuló törekvések módosulásait, fejlődési fázisait, illetve időről-időre történő visszakanyarodásait kiindulópontjához. A Načertanije, avagy vázlat Szerbia külpolitikájához, amely az akkori szerb belügyminiszter, Ilija Garašanin nevéhez fűződik, mindmáig a legismertebb, egyben legrészletesebb, ugyanakkor legvitatottabb szerb külpolitikai doktrína.¹ Lényege abban ragadható meg, hogy az elképzelés a középkori szerb állam fénykorát, Dušan cár birodalmát kívánta újjáéleszteni. Szerbiát a Balkán vezető erejévé szerette volna tenni, és ebben az államban egyesítette volna először a Balkán, azaz a Porta fennhatósága alá tartozó, majd később, más térségek szerb lakosait is.

Az 1860-as évekre némileg módosult ez az elképzelés. Míg korábban elsősorban saját erőből kívánta – külső segítségként Franciaországot és Angliát véve számításba – a Török Birodalom romjain feltámasztott szerb államban egyesíteni a szerbséget, addig a 19. század harmadik negyedében Belgrádban a cél érdekében szélesebb keretekben gondolkoztak, legalábbis Garašanin és a fejedelem, Obrenović Mihály, illetve a fejedelemhez közel álló körök. Készek voltak „beérni” egy tágabb egységen belül – Jugoszlávia, Balkán föderáció – megvalósuló szerb egységgel.

Az alapcél azonban maradt a régi: a török uralom alóli felszabadulás és a szerbségnek egy államban történő egyesítése. Ám, amíg a szerbek lakta területek Oszmán Birodalom alóli felszabadítása nem tűnt reménytelen feladatnak, a második célkitűzés, a szerb földek és a szerb népesség egészének egy államban történő egyesítése sokkal nehezebbnek ígérkezett. Ez elé ugyanis egy a Portánál sokkal életképebb nagyhatalom gördített akadályokat: az Osztrák–Magyar Monarchia. Ráadásul a Monarchia Bosznia 1878-as okkupációjával nyugati irányba lezárta Szerbia előtt az utat, eleve lehetetlenné téve Szerbia számára, hogy a Török Birodalmon kívül élő szerbeket belátható időn belül saját fennhatósága alatt egyesítse. A berlini kongresszuson nem csupán ennek a nyugati irányba vezető útnak a lezárását szentesítették a nagyhatalmak azzal, hogy felhatalmazták a Monarchiát a tartományok okkupálására, de Szerbiát is egyértelműen a Monarchia befolyási övezetébe sorolták. A realitásokat tudomásul vevő Szerbia ennek megfelelően rendezte át külpolitikáját. A Monarchiával kötött 1881-es titkos szerződésben Belgrád elfogadta a tartományok okkupációját, gyakorlatilag lemondva ezáltal Boszniáról és Hercegovináról; vállalta, hogy nem enged át területén szabadcsapatokat az említett tartományokba; továbbá lemondott a nemzeti propaganda terjesztéséről a Drinán túli területek

* Készült az OTKA TS 040695 számú kutatási program és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretében.

¹ Ilija Garašanin művét magyar nyelven elsőként *Thim József* közölte „Az 1848–49. évi szerb felkelés története” című munkájában. Újabb a Szegedi Tudományegyetem Történeztudományi Diákkör kiadványában, a *Documenta Historica* 46. számában jelent meg *Szajcsán Éva* gondozásában: „Načertanije” (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844). Jatepress, Szeged 2000. Tanulmányomban az utóbbi publikációt használtam fel.

irányában.² Mindezért cserébe megszerezte a Monarchia támogatását a tartományok megszállásának köszönhetően egyébként is eleve kijelölt dél-délkeleti irányú külpolitikai aktivitásához.

Azonban ebben az irányban is akadályok tornyosultak a szerb külpolitikai célok megvalósítása előtt. A későn ébredő nemzetek politikai vágyai, az albánok, és mindenekelőtt a bolgárok nemzeti törekvései állták útját a szerb külpolitika megvalósulásának.³ 1870-ben magalakult a bolgár egzarchátus, amely jelentős kulturális propagandát fejtett ki a makedón területek lakosságának bolgárrá válása érdekében, veszélybe sodorva ezáltal Ó-Szerbia egyes részeinek és bizonyos – ősi szerb földnek tekintett – makedón területeknek majdani Szerbiához csatolását. Az albánok pedig, éppen a berlini kongresszus határozatait követően kezdtek öntudatra ébredni, és a kongresszus egyes intézkedéseinek megakadályozására – a nagyhatalmak által Montenegrónak juttatott albán-lakta földek védelmére – létrehozták a Prizreni Ligát, amely aztán a nemzeti önszerveződés alapja lett.

Bár az eddigiekből egyenesen következik, hogy a Bécs–Budapest érdekszférájába sodródott Szerbiában a századfordulón a dél-délkeleti irányú külpolitika dominált, Belgrád időről időre megpróbált szakítani az egyoldalú Monarchia-barát külpolitikával, és Oroszország felé is kacsingatott, mint például a radikálisok első hatalomra kerülését követően, 1886–88-ban, vagy a szorosán vett századfordulón, 1900–1902 között. Az 1800-as évek végére a szerb politikai gondolkodás számos kiemelkedő alakja ismét a balkáni szövetség révén látta elérhetőnek a szerb célok, közülük a legfőbb, a szerb egység megvalósítását. A század kilencvenes éveiben a polgári politikusok, közírók és ideológusok körében mind erőteljesebben jelentkezett annak igénye, hogy Szerbia távolodjon el a Monarchiától, és helyette törekedjen a balkáni államokkal, mindenekelőtt Bulgáriával való együttműködésre. Lényegében visszatértek a Načertanije-ben lefektetett és a 60-as években kicsit finomított alapokhoz.⁴ Egyesek kárhoztatták a korábbi évtizedek szerb politikáját, amiért letértek a balkáni föderációhoz vezető útról.⁵ Mások igyekeztek mentséget találni a hetvenes években passzívra vált szerb külpolitika számára, mondván: Belgrád meghátrálásra kényszerült az okkupáció miatt, mert Oroszország a saját problémáival volt elfoglalva, nem mellékesen pedig azért is, mert Bulgária az egzarchátus révén megerősítette pozícióit Macedóniában.⁶ Abban azonban mindegyikük egyetértett, hogy Szerbiának – a Monarchiához való szoros kötődés helyett – új szövetségesei után kell néznie, és függetlenednie kell a nagyhatalmaktól, mindenekelőtt Ausztriától.⁷

A kiútkeresés jegyében került sor közeledésre Belgrád és Szófia között 1897-ben. A Bulgáriával való együttműködésre az apropót a Török Birodalom ismét kiújuló válsága és a ki-robbant görög–török háború szolgáltatta. A kilencvenes évek közepén ugyanis ismét kiteljesedett a Török Birodalmat évszázadok óta gyengítő krízis, és a balkáni nemzetek szemében újra felcsillant a remény, hogy az őket fél évezrede elnyomó birodalom egyszer s mindenkorra felbomlik. Mindez a szerb közvéleményt, főleg a nemzeti sorskérdések felől felelősen gondolkozó értelmiségieket, politikusokat arra készítette, hogy felkészüljenek a bekövetkező összeomlásra, és igyekezzenek a lehető legnagyobb hasznot húzni belőle: a birodalom tartományaiban élő vértestvéreik sorsát a nemzeti érdekeknek legmegfelelőbb módon rendezzék, azaz a területeket

² A titkos szerződést közli: *Momir Stojković* (szerk.), *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996*. Knj I. Jp Službeni list-SJU Međunarodna politika. Beograd 1998, 177–179. o.

³ *Mihailo Vojvodić*, *Nacionalne težnje i zahtevi srbije u Balkanskim ratovima*. In: *Srbija i Balkansko pitanje (1875–1914)*. Matica srpska. Novi Sad 2000, 385. o.

⁴ Bár a szövetség megvalósulásának mikéntjében jelentős eltérések voltak. A századforduló egyik legismertebb és legnagyobb hatású szerb politikusa és neves történésze, *Stojan Novaković* például elengedhetetlennek tartotta az adott erőviszonyok figyelembe vételét a szövetség esetleges megkötésénél.

⁵ *Stojan Novaković* egyenesen úgy vélte, hogy a szerb politikusok átengedték a balkáni szlávok vezetését a bolgároknak. *Mihailo Vojvodić*, *Ideje Garašaninog „Načertanija” i politička misao u Srbiji krajem XIX. veka*. In: *Srbija i balkansko pitanje*, i.m., 249. o.

⁶ Ezt a nézetet vallotta többek között *Milutin Garašanin* a „Nagy” Garašanin fia. *Vojvodić*, *Ideje Garašaninog „Načertanija”*, i.m., 248. o.

⁷ Voltak olyanok, akik hajlottak volna az orosz vagy a nyugati „patronátus” elfogadásra. A Monarchiát érthetően nem akarták, lévén az közvetlen szomszédjuk volt. Oroszország és a nyugati államok azonban távol voltak, s ez jelentős mértékben növelte „vonzerejüket” Szerbia szemében.

Szerbiához csatolják. A legfontosabb kérdés Macedónia felosztása volt, mivel erre a területre aspirált a legtöbb nemzet, illetve, ez akadályozhatta leginkább a balkáni nemzetek közötti együttműködést.

Szófiát ugyancsak politikájának felülvizsgálatára kényszerítette a Porta nehéz helyzete, s főleg az 1897-es görög–török háború. Tartani lehetett ugyanis attól, hogy annak a görögök szempontjából szerencsés végkimenetele a bolgár állam számára létfontosságúnak tekintett Makedónia helyzetére is befolyással lesz, persze negatívan. Ezt mérlegelve, Szófia ajánlattal fordult Belgrádhoz, hogy hangolják össze a nevezett területtel és egyáltalán az európai Törökországgal kapcsolatos álláspontjukat. A tárgyalások eredményeként 1897. március elején egyezményt írtak alá, amely kimondta politikájuknak az előbb említett területekkel kapcsolatos összehangolását, és hogy a másik fél előzetes beleegyezése nélkül egyikük sem tesz a balkáni status quo megváltoztatására diplomáciai vagy katonai lépéseket. Továbbá vállalták, hogy amíg nem egyeznek meg a bolgár és szerb érdekeltségű területek határáról az Oszmán Birodalmon belül, addig egyházi, kulturális és nemzeti ügyekben nem akadályozzák, hanem kölcsönösen segítik egymás tevékenységét.⁸ Maga az egyezmény nem csupán közönséges megnyilvánulása volt két balkáni állam szövetségének, hanem egy kiindulási pont, amelyhez hozzá kellett igazítani külpolitikai tevékenységük irányvonalát, főleg Makedóniában, s amely politika kiteljesedéséhez még további egyezmények megkötése járult.⁹

Ebbe az új lendületet vett déli irányú külpolitikai vonalba illeszkedett Belgrád azon igyekezete, hogy megnyerje a másik szerb állam, Montenegró támogatását. A montenegrói uralkodóval a szerb kormány a 90-es évek közepétől igyekezett mind szívélyesebb viszonyt kialakítani, ami látványos sikereket is eredményezett. Így 1896 júniusában Nikola fejedelem belgrádi látogatásakor megállapodtak, hogy együttműködnek minden olyan törekvéssel szemben, amely a szerb nemzet jogai ellen irányul, jöjjön az Törökország, az Osztrák–Magyar Monarchia vagy Bulgária felől. Nikola megígérte országa támogatását Szerbiának a macedóniai kérdésben is.¹⁰

Ebbe a politikába, külpolitikai útkeresésbe már belefért a Boszniában és Hercegovinában a századfordulón kibontakozó szerb kulturális és vallási egyenjogúságért/autonómiáért folytatott szerb mozgalom támogatása is, igaz csak titkos eszközökkel, hiszen az ellentétben állt az 1881-es titkos szerződésben vállaltakkal.

Éppen az új külpolitikai irányvonal miatt, aminek változását jelentős mértékben az uralkodó Obrenović Sándor családi/magánéleti problémái idézték elő, a Monarchia annexiós készülődéséről szóló, menetrend szerint felbukkanó híresztelések, a századfordulón különösen aggasztották a szerb vezetést.¹¹ A pétervári szerb követ, Stojan Novaković nem is titkolta az orosz külügyminisztérium vezető tisztviselője, Vladimir Lamsdorf előtt, hogy a szerbek nem maradhatnak közömbösek Bosznia közjogi helyzetének megváltoztatása esetén. Novaković – hivatalos személy részéről szokatlan nyíltsággal szólva – a tartományok iránti szerb ragaszkodás okairól kifejtette: Bosznia és Hercegovina a szerb Toscana, amelyet a szerb nemzet etnikai központjának és szívének tart, ezért számukra élet-halál kérdése, hogy a két tartomány az

⁸ Stojković, i.m., I., 216–217. o.

⁹ Például a közvetlenül az egyezmény megkötése előtt megkötött kereskedelmi egyezmény, amelynek életbeléptetésekor mindkét részről kifejezték, hogy a két egyezmény a jövőbeni szoros és baráti együttműködés alapja lesz. *Mihailo Vojvodić*, Sporazum između Srbije i Bugarska 1897. In: *Srbija i Balkansko pitanje*, i.m., 174. o. Ezen szép szövegek és szándékok ellenére az egyezmény mégsem vált a két ország közötti szorosabb együttműködés alapjává (ekkor) mivel Bulgária nem volt hajlandó belemenni macedón területeknek szerb és bolgár befolyási övezetekre osztásába.

¹⁰ Ennek az ígéretnek a beváltását célozta Szerbiának az a – sikeres – törekvése, hogy az eredetileg 3 pontosra tervezett szerb–bolgár egyezményt négy pontosra bővítve, felkérje Montenegrót az egyezményhez való csatlakozásra. *Vojvodić*, *Sporazum između Srbije i Bugarska 1897*, i.m., 167. o.

¹¹ E politika háttérben részben a királynak egy udvarhölgygel kötött házassága állt. Sándor házassága Draga Mašinnal szerencsétlen választásnak bizonyult. Dragával nem csak az volt a gond, hogy özvegyasszony és a királynál vagy tíz évvel idősebb volt, hanem az is, hogy köztudott volt meddősége, ami a trónutódlást is kétségessé tette. *Radoš Ljušić*, *Ljubavi srpskih vladara i političara*. Narodna Knjiga, 2001, 199–203. o. Mindez kiváltotta a kormánykörök neheztelését is. A király ennek ellensúlyozására az ellenzék, a radikálisok támogatását igyekezett keresni, ami szükségessé tette a külpolitikai irányvonal megváltoztatását is.

annexió révén ne legyen kiszakítva balkáni közegéből és bevételve egy más, idegen közösségbe.¹²

Szerbia készsége azonban, hogy akár titkos és közvetett eszközökkel is segítse a boszniai szerbek mozgalmát, 1902 őszére (október–november) elillant. Obrenović Sándor királynak csalódnia kellett abban, hogy személyét kedvezőbb színben tüntetheti fel Oroszországban, és kieszközölheti fogadását a cári udvarban. Mindez ismét arra készítette Sándort, hogy „vigyázó tekintetét” Bécsre vesse, és a szerb külpolitika figyelmét újra Dél, azaz a Balkán felé fordítsa. Szerbiában ezt követően az 1903. májusi merényletig kormány szinten nem foglalkoztak a boszniai ügyekbe való beavatkozás gondolatával – sőt azután sem, egészen a két tartománynak a Monarchia részéről bekövetkező annektálásig.

A Karađorđviček ismételt hatalomra jutását követően sem következett be radikális változás a szerb nemzeti célok meghatározásában. Annak ellenére sem, hogy a májusi fordulat után az új szerb vezetés új utakon kívánt haladni. A szerb polgárság a Monarchiában látta a legveszélyesebb ellenfelet saját gazdasági hatalmára nézve, egyben az ország fejlődésének legkomolyabb hátráltatóját is – nem alaptalanul – Bécsben vélte megtalálni, s célul tűzte ki, Szerbia gazdasági és politikai önállóságának növelését. Ilyen körülmények között született meg az a külpolitikai program, amely – szakítva az egyoldalú Monarchia-barát politikával, lényegében annak ellentétéjeként – az Oroszországgal és a balkáni államokkal való együttműködést helyezte előtérbe.¹³

Az elérendő szerb külpolitikai célok között továbbra is Ó-Szerbia maradt első helyen, amely elsőbbséget élvezett a nemzeti politikai tervekben. A szerb kormány által elfogadott „munkaprogramban” pedig fő helyre került a határozott fellépés a Török Birodalom szerbek lakta területein bevezetendő reformok érdekében.¹⁴

Belgrád 1903 nyarán a makedóniai ilindeni felkelést követően igyekezett megszerezni Oroszország támogatását egész Makedónia Szerbiához csatolásához. A nemzetközi feltételek azonban nem kedveztek. Hiába került hatalomra Belgrádban a Pétervárnak szimpatikusabb szerb dinasztia, Oroszország a Távol-Keleten volt elfoglalva, és nem állt érdekében megbolygatni a balkáni viszonyokat. A nagyhatalmak továbbra is az 1897-es szentpétervári megállapodásban rögzített status quo álláspontján voltak, mindössze reformok bevezetését várták el a Portától a balkáni területeken.¹⁵ 1903 októberében Müzstegben a Monarchia és Oroszország uralkodóinak találkozásán Ferenc József és II. Miklós elfogadta a külügyminiszterek által kidolgozott tervezetet a Makedóniában bevezetendő reformokról.¹⁶ Ez lényegében megegyezett az angolok által kidolgozott javaslattal, ráadásul bírta Németország jóváhagyását is.¹⁷

Látva a nagyhatalmak egyetértését és eltökéltségét a status quo fenntartására, kénytelen-kelletlen Szerbia is magáévá tette ezt a nézetet. Erről tanúskodik Nikola Pašić, szerb kormányfőnek, egyben külügyminiszternek 1904 márciusában egy parlamenti interpellációra adott válasza, amely a szerb állam aktívabb Balkán-politikáját kérte rajta számon. Ebben a kormányfő egyedül a törökországi keresztények sorsának változtatására látott lehetőséget, de a keleti kérdés megoldását nem találta időszerűnek. A szerb miniszterelnök országa számára a nagyhatalmak által kijelölt irányvonal követését irányozta elő, hogy testvéreik sorsának javítása érdekében felépve ne okozzanak nagyobb bonyodalmat a Balkánon.¹⁸

¹² Mihailo Vojvodić, Srbija i Bosansko–Hercegovnačko pitanje početkom XX. veka. In: Srbija i Balkansko pitanje, i.m., 276. o.

¹³ Mihailo Vojvodić, Uoči rata 1914. In: Srbija i Balkansko pitanje, i.m., 418. o.

¹⁴ A szerbek által lakott területeken bevezetendő reformok szorgalmazása tekintetében Belgrád már korábbi, 1896-os tárgyalásai során megállapodott Montenegróval a közös fellépésről, majd 1901-es, 1902-es ismételt tárgyalásaik során szintén egyetértettek ilyen irányú tevékenységük összehangolásának szükségességéről. Mihailo Vojvodić, Nastojanje Srbije na zbliženju sa crnom Gorom (1900–1902) In: Srbija i Balkansko pitanje, i.m., 262. o.

¹⁵ 1897-es megállapodás Oroszország és a Monarchia között rögzítette a fennálló helyzetet, és – noha Bécs szerette volna – nem bonyolódott a status quo esetleges felborulása utáni balkáni helyzet tárgyalásába. Az egyezmény létrejöttének történetéhez, a hozzá fűződő orosz és osztrák–magyar érdekekhez lásd *Palotás Emil*, A Balkán-kérdés. Az osztrák–magyar és az orosz diplomácia a XIX. század végén. Akadémiai Kiadó, Budapest 1972.

¹⁶ A dokumentumot közli: Stojković, i.m., I., 240–241. o.

¹⁷ Berlin figyelmeztette a Portát, hogy Törökország európai területeinek sorsa attól függ, mennyire képes a szultán uralni a helyzetet a területen Uo.

¹⁸ Úgy vélte: a szerbség érdeke azt kívánja, hogy tartózkodjanak a külpolitikai kérdések felvetésétől akkor, amikor kedvezőtlenek a körülmények a Török Birodalom területén élő szerbek felszabadítására, és helyette figyelmüket

Az 1903. májusi puccsot követően a szerb közvélemény figyelme fokozottabb mértékben fordult a Monarchia igazgatása alatt álló területek felé is. A kormány azonban, mint láttuk, tisztában volt a nemzetközi helyzettel, és a szerb társadalmat Bosznia és Hercegovina vonatkozásában is türelemre intette, mondván: a tartományok végleges sorsa azoktól a nagyhatalmaktól függ, amelyek őket a szomszédos Monarchia közigazgatása alá helyezték.¹⁹ Pašić úgy vélte: Szerbia számára nem maradt más hátra, mint hogy „törekedjen a nagyhatalmak szimpátiájának megnyerésére [annak ellenére, hogy Belgrád a balkán a balkáni nemzeteké elve mellett áll ki – H. Á.], meggyőzze őket arról, hogy Szerbia kulturált jogállam, méltó tagja az európai közösségnek és érdemes a segítségükre, hogy fejlődjön és terjeszkedjen”.²⁰ Ezen az álláspontján akkor sem változtatott, amikor már javában dúlt a sertésháború nagy szomszédja és közötté. Pašić ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy Szerbiának szüksége van a békére, a békés fejlődésre, hogy összeszedje magát és megerősödjön, és jobban felfegyverezve, felkészülten várhassa az eseményeket, amelyek váratlanul és akarata ellenére is bekövetkezhetnek.²¹

A két tartomány meglepetésszerűen végrehajtott annektálása 1908 októberében bizonyítja, hogy Pašićnak mennyire igaza volt, amikor a váratlanul és Szerbia akarata ellenére bekövetkező eseményektől tartott. Alig pár hónappal azután, hogy a szerb kormányfő a belgrádi szkupstinában elmondta fentebb idézett, Szerbia feladatait összegző beszédét, a Monarchia jogilag is a kettős monarchiához csatolta Boszniát és Hercegovinát.

A szerb társadalom súlyos sokként élte meg az annexiót. Ennek forrása részben a szerb politikai gondolkodásnak a tartományokkal kapcsolatos, már említett érzelmi ragaszkodása, részben a balkáni status quo nagyhatalmak által kívánt fenntartásának elfogadása volt. A rá adott reflexió eredményeként titkos és félhivatalos szervezetek alakultak Szerbiában és a Monarchia szerbek által lakott területein, túlnyomórészt annak a balkáni részeiben. A legjelentősebb mindenképpen a „Narodna odbrana” volt, amely a kiváló szerb irodalmár és színpadi író, Branislav Nušić kezdeményezésére alakult.²² A szervezet felállításának eredetileg az volt a célja, hogy önkénteseket toborozzon és segítséget gyűjtsön egy esetleg kirobbanó nemzeti háborúhoz. Hamarosan azonban a nemzeti egység kifejeződésének eszközévé vált. Egy hónappal később már 223 alszervezete volt.²³

Az annexiók krízis kirobbanásakor, amely szinte azonnal fegyveres összetűzéssel fenyegetett, a szerb diplomácia tájékozódott az európai fővárosokban.²⁴ Ez azonban inkább a közvélemény megnyugtatását szolgálta, s nem arról volt szó, hogy komolyan reménykedtek volna valamelyik nagyhatalom támogatásában. Szerb politikusok és tudósok egy csoportja (Milan Milovanović, Jovan Cvijć, Stojan Novaković) kezdetben abban is bízott, hogy területi kompenzációt kaphatnak, mégpedig a tartományok déli és keleti részeit, gyakorlatilag a Drina medencét és Trebinje környékét.²⁵ Ettől azonban hamar elálltak. Egyrészt nem sok realitása volt annak, hogy a Monarchia elfogadja a területi kompenzációt, másrészt magának Szerbiának, a szerb nemzeti ideológiának okoztak volna jóvátehetetlen károkat azzal, hogy lemondanak egész Boszniáról, és megelégszenek annak egyes részeivel.²⁶

fordítsák a napirenden lévő belpolitikai kérdések rendezésére. Pašić 1904. március 24-i beszéde Nikola Pašić u Narodnoj skupštini, Knj. 3. Priredila Dubravka Stojanović, Beograd 1997, 45. o.

¹⁹ Pašić 1904. november 9-i parlamenti beszéde. Közli: Nikola Pašić u Narodnoj skupštini, i.m., 54. o.

²⁰ Pašić 1904. november 9-i parlamenti beszéde. Közli: Nikola Pašić u Narodnoj skupštini, i.m., 54–55. o.

²¹ Pašić 1908. március 4-i parlamenti beszéde. Közli: Nikola Pašić u Narodnoj skupštini, i.m., 347. o.

²² Nušić – legtöbb kortársához hasonlóan – állami szolgálatot is vállalt, és különböző diplomáciai pozíciókat töltött be korszakban. A 90-es években például a pristinai alkonzul volt.

²³ *Milorad Ekmečić*, Stvaranje Jugoslavije. Knj. 2. Prosveta, Beograd 1989, 495. o.

²⁴ A szerb kormány jegyzékben fordult a berlini szerződést aláíró hatalmakhoz, amihez a montenegrói kormány is csatlakozott. Ebben kérte az abban megállapított helyzethez való maradéktalan visszatérést, vagy ha az nem lehetséges, olyan mértékű kárpótlást kívánt, amellyel biztosítva van állami függetlensége, és a szerb nemzetnek lehetősége nyílik nemzeti fennmaradásra legalább olyan mértékben, mint amit a berlini egyezmény lehetővé tett. *Vladimir Čorović*, Odnosi između Srbije i Austro-Ugarske u XX. veku. Beograd 1992, 229–230. o.

²⁵ A területi kompenzációk mellett gazdasági előnyökre is igényt tartottak, amelyeknek köszönhetően Szerbia különböző kedvezményekben részesült volna átmenő kereskedelmében, és egy tengeri kikötőt kapott volna külkereskedelme lebonyolításához. *Vladimir Stojančević*, Srpski naučnici o aneksiji Bosne i hercegovine. In: Srbija 1908–1918. SKZ, Beograd 1995, 25–26. o.

²⁶ A szerb és vele együtt a másik érintett délszláv fejedelemség, Montenegró kormánya is úgy vélte, hogy a Monarchia

Miután Németország teljes súlyával kiállt Ausztria mellett, végül Oroszország is magára hagyta Szerbiát.²⁷ Március 24-én elismerte az annexiót, és ugyanerre szólította fel Szerbiát is. Március 30-án Oroszország, Anglia, Franciaország és Olaszország közös jegyzékben szólították fel az annexió elismerésére Szerbiát, egyben javaslatot tettek a Monarchiának adandó szerb válasz szövegére is. Másnap Szerbia bécsi követe kénytelen-kelletlen kijelentette, hogy országa jogai nem sérültek azáltal, hogy a Monarchia kész helyzetet teremtett Bosznia–Hercegovinában.²⁸ Ezzel gyakorlatilag véget ért az annexiók krízis. Március–április folyamán az érintett nagy és kishatalmak nyilatkozataikkal elismerték a berlini kongresszus 25. cikkelyének teljes és 29. cikkelyének részben történő eltörlését, és a két tartomány közjogi értelemben történő beolvasztását a Monarchiába.²⁹

Szerbia és Oroszország fogcsikorgatva lenyelte a békát, és beletörődött a tartományok státuszának – s ezzel látszólag a balkáni erőviszonyok – megváltoztatásába, azonban mindkét szláv hatalom vérig volt sértve. Különbség annyiban volt, hogy míg Oroszországnak „csak” nagyhatalmi önértékét érte sérelem, addig Szerbiának nemzeti érdekei is komolyan sérültek.

A nagyhatalmi támogatás hiányában Belgrád tehát kénytelen volt tudomásul venni a tartományok megváltozott jogállását, ez azonban nem jelentette azt, hogy Szerbia a továbbiakban ölebe tett kézzel ült volna. A szerb politikát Bosznia és Hercegovina annexiója után a felkészülés, illetve a békés időszak minél jobb kihasználására való törekvés jellemezte.³⁰ Az általános nemzetközi helyzet megfelelt az erőgyűjtésre, és a kormány ereje legvégső határáig sürgette a fegyverkezést.

Miután a tartományok anektálását Szerbiában – jogosan – úgy értelmezték, hogy azzal a Monarchia újabb lépést tett balkáni tervei megvalósítása felé, amelyet további Szerbiával szembeni lépések fognak követni, a szerb vezérkar a krízist követően döntött a hírszerző szolgálat megerősítéséről, amelynek fő feladatát az osztrák–magyar katonai aktivitás figyelemmel kísérésében jelölte meg.³¹ E célból 1911-ben határőrtiszteket küldtek ki végig a határ mentén. Már e döntést megelőzően tisztek egy csoportja megalakította a Fekete Kéz néven elhíresült titkos szervezetet (hivatalos nevén Ujedinjenje ili smrt – Egyesülés vagy Halál), amely egyik fő feladatának tekintette a felkelés kiirtását a Monarchia területén. Miután a Narodna odbrana gyakorlatilag teljesen felhagyott a forradalmi szervezkedéssel, ez az új, titkos tiszti szervezet kívánta megtölteni tartalommal annak kiürült kereteit. Lényegében átvette a Narodna odbranától a nemzeti ügyek szervezését, és kapcsolatait a határon túli szerb lakossággal.

lépésével a berlini kongresszus határozatait vizsgálta felül, másította meg, ami jogalapot teremt számukra, hogy maguk is kérjék a kongresszus határozatainak módosítását, és területi nyereségekre tegyenek szert a két tartomány testéből. A fő cél továbbra is az volt, hogy létrejöjjön a közös montenegrói–szerb határ (mintha nem tudtak volna a Monarchia határozott ellenkezéséről ebben a vonatkozásban). Bár elsősorban a Monarchiánál, mint a területeket megszerző hatalomnál kívánták elérni követeléseik teljesítését, a Novaković vezette szerb kormány a Portát is megkereste tervével, melyben a szandzsák területéből kaptak volna kompenzációt, létrehozva a közös határt, egyúttal elválasztva a Portát Béctől, így biztosítva azt a Monarchia Szaloniki felé történő előrenyomulásával szemben. Törekvésük azonban nem járt sikerrel. Stojančević, i.m., 26–27. o.

²⁷ Büllow kancellár március 21-i levelében határozott igen vagy nem választ kért Izvolszkijtól arra nézve, hogy Oroszország hozzájárul-e a berlini egyezmény 25. pontjának hatályon kívül helyezéséhez. Nemleges válasza esetére kilátásba helyezte, hogy hagynák a dolgokat menni a maguk útján, ami az esetleges háború ódiáját Oroszországra hátrította volna. Stojković, i.m., I., 265–267. o.

²⁸ A nagyhatalmak felhívásának eleget téve, Szerbia vállalta, hogy felhagy annexió-ellenes magatartásával, változtat a Monarchiával szembeni politikáján, és a jövőben jószomszédi kapcsolatokat fog ápolni vele. E kijelentésével összhangban, és bízva abban, hogy a Monarchia nem fogja megtámadni [miként arról a nagyhatalmak előző nap biztosították Belgrádot – H. Á.] Szerbia kész volt katonaságát az 1908 tavaszi állapotoknak megfelelően visszaállítani mind a csapatok elhelyezkedését és számát, mind pedig a hadsereg szervezeti felépítését tekintve. Čorović, i.m., 317. o.

²⁹ Törökországgal már korábban, 1909. február 26-án külön megállapodásban rendezték a kérdést. A megállapodás értelmében a Monarchia lemondott a Novi Pazar-i szandzsákra vonatkozó minden jogáról, amelyre a berlini kongresszus értelmében tett szert. A Porta elismerte az újonnan előállt helyzetet Boszniában és Hercegovinában, cserébe viszont kilátásba helyezték két éven belül egy kereskedelmi szerződés megkötését. Továbbá a Monarchia két és fél millió török aranylirat fizetett a Portának az általa birtokolt földekért. Stojković, i.m., I., 262–264. o. Ezt a történeti irodalomban előszeretettel tekintik a Porta annexióhoz való hozzájárulása árának.

³⁰ A krízis idején kormányzó Stojan Novaković meghatározta a fő célt: Szerbia kulturális felemelkedése és politikai egységének megteremtése mellett a fegyveres leszámolásra való minél teljesebb felkészülés. Stojančević, i.m., 28. o.

³¹ Čorović, i.m., 586. o.

A Szerb Királyság és Bécs viszonya már az annexiók krízist megelőzően is feszültségektől volt terhes. 1906-ban kirobbant a vámháború a Monarchia és Szerbia között, aminek minden józan számítás szerint Szerbia vereségével kellett volna végződnie („Szerbia belefut saját zsírába” – remélték a Monarchia fővárosaiban). Ehelyett a balkáni királyság megerősödve, gazdaságilag jelentős mértékben függetlenedve került ki a vámháborúból 1911-ben. Igaz, ez a függetlenség elég törekeny volt, lévén az országnak továbbra sem volt tengeri kijárata. Éppen ezért, a vámháborút követően még inkább megerősödött Belgrádban az a felismerés, hogy Szerbiának szüksége van biztos útvonalakra exportja biztosításához, vagyis kijáratra a tengerhez.

Már a 19. század kilencvenes éveiben voltak próbálkozások, hogy Szalonikin keresztül bonyolítsák le kivitelüket, de ez az útvonal drágának és instablnak bizonyult, miután a törökök jóindulatától függött. Bebizonyosodott ez a vámháború ideje alatt, is, amikor a törökök egyébként lehetővé tették a szerb exportot a jelzett útvonalon. Magától értetődő volt ugyanakkor, hogy amennyiben a török–szerb kapcsolatok megromlanának, ez az út is lezárulna Szerbia előtt.³² Márpedig az ifjútörökök hatalomra kerülése után, s különösen a vámháború lezárását követően, – nem utolsósorban a koszovói vilajetben élő szerbek elleni atrocitásoknak köszönhetően – ezek a kapcsolatok rohamosan romlottak.³³

Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy Szerbia – részben azért, mert szüksége volt a Török Birodalom támogatására külkereskedelme sikeres bonyolításához, részben, hogy biztosítsa a szerbek védelmét a birodalom területén – igyekezett a Portával is megtalálni a *modus vivendit*. Belgrád ezért a küszöbön álló törökországi parlamenti választásokon a Török Birodalomban élő szerbeket az ifjútörökökkel való együttműködésre, választási paktum megkötésére biztatta.³⁴ Ez azonban olaj is volt a tűzre, mivel az ifjútörökökkel szemben álló albánok a szerbeket a választási paktum alapján – joggal – az ifjútörökök szövetségeseinek tekintették, és mindent elkövettek döntésük megváltoztatása érdekében. Erőszakot sem nélkülöző fellépésük nyomán, 1912 tavaszán drasztikusan megnőtt a szerb menekültek száma.

Az annexiók krízis és az ifjútörök forradalom győzelme Törökországban nagymértékben hozzájárult a szerb külpolitika kikristályosodásához. Belgrád tisztában volt azzal, hogy milyen mértékben erősödik befolyása a Balkánon, olyan mértékben növekszik fenyegetettsége a Monarchia részéről. Mindazonáltal ez nem tartotta vissza Szerbiát attól, hogy a török területek szerb lakossága körében aktív propagandát folytasson, és nemzeti céljai megvalósítására figyeljen, mindössze a korábbinál óvatosabbá vált. Minden egyes lépése, amelyet Törökország ellen tett, egy másik, a Monarchia részéről érkező támadás kivédésére irányuló lépéssel párosult.³⁵ Ez a két lépés gyakran ugyanaz volt. Szerbiában a balkáni államokkal, mindenekelőtt Bulgáriával való kapcsolatainak szorosabbra vonásában látták elérhetőnek államuk biztosítását a Monarchia felől. Ebbe az irányba hatott egyébként Oroszország biztatása is, a Balkán-szövetség létrehozására.³⁶

*

*

*

A szerb kormány, mint láthattuk, nem ekkor, 1912-ben gondolt először arra, hogy a balkáni államokra támaszkodva, velük szövetségben kellene politikáját megfogalmaznia. Már 1904-ben,

³² Mihailo Vojvodić, Srbija i rat 1912. politički i diplomatski aspekti. In: Srbija i Balkansko pitanje, i.m., 352. o.

³³ Uo., 352. o.

³⁴ Milovan Milojević szerb kormányfő február 20-i utasításában figyelmeztetett arra, hogy a szerbség a Török Birodalomban nem képez elég jelentős, kompakt tömeget ahhoz, hogy egyedül, más erők segítségével nélkül képes legyen legalább 3 helyet biztosítani a maga számára a megválasztandó parlamentben. Idézi: Vladimir Stojančević, Srbija i Turska pred rat 1912. godine. In: Srbija 1908–1918. SKZ, Beograd 1995, 35. o.

³⁵ Vojvodić, Nacionalne težnje i zahtevi srbije u Balkanskim ratovima, i.m., 389. o.

³⁶ Oroszország Montenegróval 1910 decemberében titkos katonai egyezményt kötött, amelyben anyagi támogatást (évi 600 000 rubel) és hadifelszerelést ígért Montenegrónak. Cserében Cetinje vállalta, hogy orosz katonai kiképzőket fogad, (és semmilyen más hatalom kiképzőit nem fogadhatja) és a cár első hívására minden katonai erejét a cár rendelkezésére bocsátja. Ugyanakkor azt is vállalta, hogy katonaságával semmilyen támadó jellegű hadműveletben nem vesz részt a cári kormányzattal történő előzetes egyeztetés nélkül, mint ahogy arra nézve is kötelezettséget vállalt, hogy egyetlen más állammal sem köt katonai egyezményt a cári kormányzat jóváhagyása nélkül. Stojković, i.m., I., 279–281. o.

amikor Szerbia hivatalosan – a nemzetközi helyzetnek megfelelően – a balkáni status quo fenntartásának szükségességét hangoztatta, Belgrád ténylegesen folytatott politikája az ország balkáni kapcsolatainak erősítésére irányult. Miközben a szerb kormány feje, Nikola Pašić 1904-ben a nyilvánosság előtt több alkalommal is hangsúlyozta, hogy Szerbia belenyugszik a mozdulatlanságba a Balkánon, Belgrád két titkos, a status quo megváltoztathatatlanágát legalábbis megkérdőjelező egyezmény aláírásáról tárgyalt Szófiával és Cetinjével. A Szófiával végül is aláírt politikai jellegű szerződésben 1904. április 20-án a két fél vállalta, hogy megsegítik egymást, ha valamelyik nagyhatalom jelenne meg a félszigeten, és megszállná vagy elcsatolná annak egy részét. Az egyezmény emellett egy katonai egyezmény megkötését és a két állam közötti vámunió létrehozását is előírta, s lényegében elindította azt a folyamatot, amely végül az 1912. márciusi szerb–bolgár barátsági, majd a nem sokkal később megkötött szerb–bolgár katonai egyezményhez, azaz a Balkán-szövetség létrehozásához vezetett.³⁷ 1904-ben Belgrád igyekezett javítani a másik független szerb állammal való viszonyán is. Egy februárban összeállított tervezet előírta Belgrád és Cetinje együttműködését a szerb érdekek védelmére, és kölcsönös segítségnyújtást helyezett kilátásba bármilyen irányból jövő támadás esetére.³⁸ A tervezetet a következő év során további tárgyalások tárgyává tették, de az egyeztetések 1905-ben félbeszakadtak.³⁹ Belgrád és Cetinje közötti kapcsolatokban az annexiós krízis idején következett be döntő fordulat, amikor montenegrói kezdeményezésre 1908. október 24-én titkos egyezményben mondták ki eltökéltségüket, hogy közös [a szerbséget érintő – H. Á.] érdekeiket készek közösen, akár fegyverrel is megvédeni.⁴⁰

A bolgár–szerb együttműködés megteremtésére irányuló politika sikeréhez nemcsak Szerbiának kellett felülbírálni korábbi külpolitikáját, hanem alapvető fontosságú volt az is, hogy Bulgária letegyen az autonóm, esetleg független Macedónia létrehozásáról és beleegyezzen a makedón területek felosztásába.⁴¹ Szófia és Belgrád politikájának megváltozására elsősorban a külső körülmények változásai voltak döntő hatással 1911-ben. Alapvető fontosságúnak bizonyult az ifjú török kormányzat nemzetiségi politikája, amely az erőszakos oszmanizáció jegyében fogant, s mint ilyen keményen fellépett a Birodalom nem török nemzetiségeivel szemben. Eltörölte a keresztények által korábban élvezett egyházi és vallási kedvezményeket, muzulmánok betelepítését irányozta elő a keresztény falvakba, a lakosság lefegyverzését is elsősorban a keresztény lakosság körében kívánta végrehajtani. Mindez egyenesen vezetett a balkáni nemzetek összefogási hajlandóságának növekedéséhez Törökországgal szemben, a területén élő szerb, bolgár, görög lakosság védelme érdekében.⁴² A szerbek esetében ehhez járult még az ifjú török kormányzat részéről tanúsított elutasító magatartás az úgynevezett adriai vasút megépítése ügyében, amely vonal megépítésének Belgrád nagy jelentőséget tulajdonított.⁴³ Az albánok által lakott vilajetekben 1911-re váltak mind kiterjedtebbé a felkelések. Hozzájárult a szövetség kialakulásához Venizelosz kormányra kerülése is Görögországban, akinek szívügye volt Kréta egyesítése Görögországgal, s mint ilyen a politikai „héják” körébe tartozott [bár a

³⁷ Az egyezményt közli: Uo., 244. o.

³⁸ Čorović, i.m., 63–64. o.

³⁹ Orosz követelésre, miután Oroszország tartott attól, hogy a két szerb állam tárgyalásai bonyolíthatnák kapcsolatait Béccsel. Stojković, i.m., I., 244. o.

⁴⁰ Uo., 260. o.

⁴¹ Pašić ugyan az 1911-ben megkezdett, a Balkán-szövetség létrehozásáról folytatott tárgyalásokon az egész terület Szerbiához csatolását jelölte meg kiindulási alapként, de ez nyilvánvalón nem volt teljesíthető. A szerb–bolgár kapcsolatok javulásának kezdetei egyébként közvetlenül az annexiós krízis utánra datálódnak. Milovan Milovanović, a Novakovićot váltó kormányfő a krízis lezárulását követően sietett elismerni Bulgária függetlenségét és királysággá [élén egy császárral – H. Á.] való átalakulását, mondván: nem a függetlenség és a királyság proklamálása ellen volt kifogásuk, hanem, hogy az összefüggésben volt az annexióval. A szerb kormányfő egy táviratában a bolgár–szerb megegyezést egyenesen annak az alapnak nevezte, amelyre Szerbia jövőjét építhetik. Čorović, i.m., 354–356. o.

⁴² Uo., 350–351. o.

⁴³ Az annexiós krízist követően általánosan elterjedt nézet volt az, hogy Szerbiát bizonyos szintű kompenzáció illeti meg, aminek keretében kiépülhetne az adriai vasútvonal Mrdar és San Giovanni között. Meg is alakult a Jonction Salonique–Constantinople Társaság, amely francia, olasz és orosz diplomáciai támogatással igyekezett kieszközölni a Porta hozzájárulását a vonal engedélyezéséhez. A Porta 1909. szeptember elején megadta az engedélyt, de következő évben visszavonta azt, mondván, hogy nem áll érdekében nemzetközivé tenni a vonalat, és idegen ellenőrzés alá helyezni, miután arra neki magának is szüksége van. Uo., 352–354. o.

Balkánon ebben az időben aligha lehetett „galambot” találni – H. Á.]. Oroszország a maga részéről ugyancsak aktívan hozzájárult a szövetség megkötéséhez, és már március végén bizalmasan tájékoztatta Angliát és Franciaországot a szerződés tartalmáról.⁴⁴ Végezetül, ami a balkáni államok összefogását leginkább elősegítette: 1911 szeptemberében kitört a líbiai háború. Az olasz–török háború jelentősége ugyanis nem pusztán az, hogy megingatta Törökország külpolitikai helyzetét. Talán még fontosabb következménye volt a háborúnak, hogy felébresztette a balkáni nemzetekben azt a – rendszerint a Török Birodalom kríziseinek idején fellobbanó – félelmet, hogy a Birodalom felbomlása esetleg nélkülük következhet be, és az osztozkodásnál nem részesülhetnek megfelelő mértékben a Birodalom területeiből.⁴⁵ Félelmüket indokolta, hogy egy olyan hatalom látott neki feldarabolásához, amely korábban a Birodalom épségét garantálta, még ha nem is mindig őszintén. Ráadásul ezen akciója élvezte a másik két érdekelt nagyhatalom, Ausztria–Magyarország és Oroszország hallgatóságos jóváhagyását. A Monarchia megnyugtatta Rómát, hogy nem akadályozza líbiai térnyerését, míg Oroszország a pontosan két évvel korábban Reconniggiben kötött titkos egyezményben biztosította Olaszországot líbiai igényeinek támogatásáról.⁴⁶ Félő volt, hogy a Birodalom feldarabolása kiterjedhet Észak-Afrikáról Európára is, más nagyhatalmak fellépésével.⁴⁷

A közeledés a balkáni államok között 1911 tavaszán kezdődött, azokkal a lépésekkel, amelyeket az új bolgár kormány feje, Gesov tett. A közvetlen tárgyalások a keleti kérdés megoldására októberben kezdődtek el, miután a szerb kormány részéről – a fentebb említett okok miatt – kedvezően fogadták a bolgár lépéseket.⁴⁸ A tárgyalások különösen felgyorsultak azt követően, hogy Olaszország 1912 elején – ígérete ellenére, miszerint a hadműveleteket nem terjeszti ki a Török Birodalom európai részére – katonai akciókba kezdett a Földközi-tenger keleti medencéjében (Bejrútot lőtte), majd áprilisban az olasz flotta már a görög szigetvilágnál bukkant fel.⁴⁹ A Szerbia és Bulgária közötti barátsági és szövetségi szerződést végül 1912. március 13-án írták alá. A megállapodás legfontosabb pontja kimondta a két balkáni állam katonai segítségnyújtási kötelezettségét bármely harmadik állam támadása esetére, lett légyen szó akár nagyhatalomról is.⁵⁰ Ugyanezen a napon egy öt pontból álló titkos kiegészítő egyezményt is aláírtak Szófiában, amelyben felosztották egymás között a török uralom alól majd felszabaduló, általuk felszabadított területeket.⁵¹ Ugyanezen év május 12-én a barátsági és szövetségi

⁴⁴ *Savo Skoko*, *Drugi balkanski rat 1913. I–II.*, Beograd 1968, 80. o. Ennek ismeretében legalábbis megkérdőjelezhető annak az állításnak a tarthatósága, amely szerint Oroszország szándékaival szöges ellentétben álltak a Balkán-szövetség törökellenes céljai, hiszen, mint láthattuk, Szentpétervár első kézből származó információkkal rendelkezett a célokról, és a majdan felszabaduló területek felosztása körüli vitákban döntő szava lett volna.

⁴⁵ Ez a félelem meghatározó volt a Načertanije készítésénél is.

⁴⁶ *Stojković, i.m., I.*, 278. o.

⁴⁷ *Ćorović, i.m., 372–373.* o.

⁴⁸ A tárgyalások titkosságát biztosítandó a bolgár és a szerb kormányfő megbeszélésére október 11-én egy vasúti kocsiban került sor a Belgrád és Lapovo közötti szakaszon. *Uo.*, 381. o.

⁴⁹ Áprilisban az olasz flotta a Dardanellákat ágyúzta, majd május negyedikén elfoglalta Rodoszt és a Dodekanészoszt. *Ćorović, i.m., 374.* o.

⁵⁰ Miután a szerződést magyarul – tudomásom szerint – nem közölték, úgy vélem célszerű főbb elemeit bővebben, adott esetben teljes terjedelmükben ismertetni. A hét pontból álló szerződés első pontjában a szerződő felek vállalták, hogy garantálják a másik állam függetlenségét és területi épségét. Kötelezték magukat, hogy minden katonai erejükkel a másik segítségére sietnek, amennyiben valamelyiküket egy vagy több állam megtámadná. A szerződés második pontjában ezt az általános meghatározást pontosították, és arra az esetre is vállalták a segítségnyújtást, ha egy nagyhatalom próbálná meg anektálni, megszállni vagy akár csak ideiglenes jelleggel katonai megszállás alá vonni bármely balkáni területet, amely ugyan jelenleg a török uralom alá tartozik, de amelyet valamelyikük létfontosságúnak tart, ezért a nagyhatalmi beavatkozást *casus bellinek* tekint. Megegyeztek abban is, hogy csak közösen, előzetes megállapodás alapján kötnék békét. A szerződésben foglaltak végrehajtásának megkönnyítése érdekében pedig egy katonai egyezmény megkötését irányoztak elő. Ebben egyrészt pontosan meg kellett határozniuk a háború esetén szükséges lépéseket, másrészt béke idejére a katonai szervezetre, a csapatelhelyezésekre, a mozgósítására, valamint a vezérkarok közötti kapcsolat módjára vonatkozóan, hogy készen álljanak a háborúra és azt sikeresen vívhassák meg. Egyetértettek abban, hogy a katonai konvenció a szerződés szerves részét képezi majd, aminek előkészítéséhez az aláírást követő 15 napon belül hozzá kell látni, és legfeljebb két hónapon belül ki kell dolgozni. A szerződés utolsó, hetedik pontja kimondta, hogy annak tartalmát csak a két állam egyetértésével, együttesen és egyidejűleg lehet más állammal ismertetni. Úgyszintén csak közös megállapodással lehet más államot bevonni a szövetségbe. *Stojković, i.m., I.*, 285–286. o.

⁵¹ A kiegészítő egyezmény kimondta, hogy abban az esetben, ha a Török Birodalomban zavargások törnek ki, amelyek

szerezésben előírtaknak megfelelően tikos katonai konvenciót kötöttek, amely túl azon, hogy meghatározta a Török Birodalom elleni hadműveletekben részt vevő bolgár (200 000) és szerb (150 000) csapatok létszámát, nagy vonalakban előirányozta a szükséges lépéseket minden lehetséges irányból jövő támadás esetére.⁵² A megállapodás ennél fogva egyértelműen a Monarchia, Románia és Törökország ellen irányult. A felsorolt államokkal szembeni közös fellépés részleteit a két vezérkar képviselői Várna melletti találkozójukon 1912. június 28. és július 3. között dolgozták ki.⁵³ A későbbiek során a hadműveletekre vonatkozóan több alkalommal pontosításokra került sor a vezérkarok között.⁵⁴

A szerb–bolgár tárgyalásokkal majdnem egy időben bolgár–görög tárgyalások is kezdődtek. A tárgyalások alapjául a görögök által készített védelmi szövetséget célzó tervezet szolgált, amit

veszélyeztetik a szerződő felek valamelyikének állami vagy nemzeti érdekeit, vagy a Török Birodalom bel- és külpolitikai nehézségeiből adódóan kérdésessé válna a balkáni status quo, úgy az a szerződő fél, amelyik elsőként látja szükségesnek a fegyveres fellépést, magyarázattal ellátott javaslattal fordul szövetségesehez, amely azonnal kész véleményt cserélni, és amennyiben nem ért egyet a javaslattal, meg kell indokolnia elutasítását. Ha azonban megvan az egyetértés az akcióra vonatkozóan, azt tudják Oroszországgal, és amennyiben az nem emel ellene kifogást, úgy a megegyezés értelmében elkezdhetik a fegyveres akciót. Ellenkező esetben, ha a két fél nem ért egyet az akció szükségességét illetően, kikéri Oroszország véleményét, akinek ítélete kötelező érvényű lesz a szerződő felekre. Ha pedig Oroszország nem kíván véleményt nyilvánítani a kérdésben, és továbbra sem sikerül egyetértésre jutniuk, és az egyik fél a saját kezdeményezésére fellép a Török Birodalom ellen, a másik fél akkor is köteles jóindulatú semlegességet tanúsítani szövetségese irányában, és katonai mozgósítást végrehajtani a katonai konvenció által előirányzott mértékben. Ha pedig egy harmadik fél is beavatkozna a Török Birodalom oldalán, úgy semlegességét feladva minden erejével szövetségese segítségére kell sietnie. A kiegészítő titkos megállapodás (melynek az utolsó pontja kimondta, hogy a megállapodás bármelyik pontjának nyilvánosságra hozatala és más állammal történő közlése kizárólag közös megegyezéssel és Oroszország hozzájárulásával történhet) második pontja rendelkezett a területi kérdésekről. Megállapodtak abban, hogy mindazon területek, amelyeket az egyezményük 1. és 2. pontjában foglaltak meg megfelelően közös erővel szereznek meg, közös igazgatású (condominium) alá fognak tartozni. Ennek szétválasztását közvetlenül a békekötés után, de legkésőbb azt követően három hónapon belül végre kell hajtani, a következő elvek alapján: Szerbia elismeri Bulgária jogát a Rodopétól és a Strumica folyótól keletre fekvő területekre, Bulgária pedig Szerbia jogát Sár-hegységtől északra és nyugatra fekvő területekre. Míg a Sár-hegység, a Rodope a szigetvilág és az Ohridi-tó közötti területekre vonatkozóan, amennyiben mindkét fél meggyőződik arról, hogy azokat lehetetlen egy külön autonóm tartománnyá szervezni, (tekintettel a szerb és a bolgár nemzetiségű lakosság általános érdekeire vagy egyéb külső és belső okokból kifolyólag) a következők alapján járnak el: Szerbia vállalja, hogy nem kér attól a vonaltól délre fekvő területeket, amely a bolgár–török határtól Kriva Palankánál délnyugati irányban húzódik az Ohridi-tóig, és Bulgária is kötelezi magát, hogy elfogadja ezt a vonalat, amennyiben Ő cári felsége, az orosz cár, akit legfőbb döntőbíróknak kérnek fel ebben a kérdésben, nem emel ellene kifogást. Magától értetődő, hogy mindkét fél vállalta annak a vonalnak a végleges határártól való elfogadását, amit az orosz cár a legjobbnak ítél a két állam számára. A megállapodás azt is tartalmazta, hogy minden vitás kérdésben, ami a szerződés, a kiegészítő megállapodás és a katonai egyezmény rendelkezéseinek végrehajtásával kapcsolatos az orosz cár jogosult kimondani a végső döntést, amennyiben valamelyik szerződő fél kijelenti, hogy képtelen közvetlen tárgyalások útján megállapodást elérni. [és kéri a cár döntőbíráskodását – H. Á.] Uo., 287–288. o.

⁵² Románia részéről Bulgáriát érő támadás esetére Szerbiának azonnal hadüzenettel kellett támogatnia Szófiát, és legalább 100 000 főnyi katonasággal sietni a segítségére a Dunánál vagy a dobrudzsai harcmezőn. Bulgária a Monarchia részéről érő támadás esetén 200 000 harcossal segítette volna Szerbiát, akár offenzív, akár defenzív jellegű hadműveletekben. Ugyanez a kötelezettség terhelte Szófiát arra az esetre is, ha a Monarchia Törökország hozzájárulásával, vagy anélkül katonaságával megszállná a Novi Pazar-i szandzsákot és Szerbia emiatt hadat üzenne Ausztria–Magyarországnak, vagy érdekei védelmére katonaságát a szandzsákba dobna át, és ily módon fegyveres összetűzést provokálna ki közte és a Monarchia között. Arra az esetre azonban, ha Szerbiát a Török Birodalom részéről érné támadás Szófiának azonnal meg kellene támadnia Törökországot és mozgósított haderejéből legalább 100 000 főnyi katonaságot a vardári harcmezőre küldenie. Ha Románia Szerbiát támadná meg, Bulgária köteles azonnal megtámadni a román katonaságot, mielőtt az átlépi a Dunát. Ha pedig bármely említett eset előfordulásakor már harcban állna egy másik állammal, Szerbiával közösen, vagy egyedül, köteles minden rendelkezésére álló szabad csapatával Szerbia segítségére sietni. Abban az esetben, ha valamelyik szerződő fél a másik féllel történő előzetes megállapodás, és annak hozzájárulása nélkül hadat üzen egy harmadik államnak, úgy a másik szerződő felet nem terhelő segítségnyújtási kötelezettség, mindössze baráti semlegességet kell tanúsítania, és legalább 50 000 főnyi katonaságot mozgósítani, oly módon elhelyezve azt, hogy a legjobban szolgálja szövetségese mozgásszabadságát. Előzetes megállapodás nélkül egyik fél sem köthet a közösen vívott háború során 24 óránál hosszabb időre szóló fegyverszünetet.

⁵³ A Szerbia és a Monarchia közötti háborúra és a bolgár–román háborúra vonatkozó katonai együttműködés részleteit július 1-én, míg a Török Birodalom elleni háború szerb–bolgár katonai kooperációját július 2-án fogadták el. A dokumentumokat közli: Stojković, i.m., I., 295–301. o.

⁵⁴ Így a vezérkarok képviselőinek szeptember eleji belgrádi tárgyalásain megállapodtak abban, hogy a bolgár haderő teljes egészében a maricai hadszíntéren, míg a szerb a vardári fronton harcoljon, mindössze egy bolgár hadosztály részvételével (az eredeti egyezmény 100 000 fős bolgár katonai kontingenssel számolt).

1912 májusában fogadtak el, s amelynek kiegészítő katonai egyezményét csak napokkal az első Balkán háború kitörése előtt írták alá.⁵⁵ A bolgár–görög egyezmény nem tartalmazott területi megállapodást, mert a két fél között olyan mélyek voltak az ellentétek ilyen vonatkozásban, hogy nem akarták velük terhelni kapcsolataikat, és veszélyeztetni a megállapodás aláírását. E két egyezmény, a szerb–bolgár és a bolgár–görög képezte a Balkán-szövetség gerincét. És önmagában véve elegendő garanciát nyújtottak a Török Birodalom elleni sikeres harc megvívásához. Szerbia számára azonban további biztosítékokra volt szükség. A maga részéről hasonló egyezmény megkötését kívánta elérni Görögországgal.

Az Athén–Belgrád szövetség számos előnnyel járt volna Szerbia számára: ténylegesen erősítette volna Szerbia nemzetközi helyzetét (különösen a Monarchia miatt volt ez fontos, hiszen amennyiben sikerül a Bulgáriával kötöthöz hasonló egyezményt aláírniuk, úgy az tartalmazta volna a nagyhatalmak elleni segítségnyújtás kötelezettségét is);⁵⁶ megszerezte volna Athén támogatását a majdan elnyert területek megtartásához; továbbá megelőzhetne volna a későbbi vitákat a határok megvonásának kérdésében Makedóniában és Albániában.⁵⁷ Ennek ellenére Belgrádban a Bulgáriával való megegyezésnek tulajdonítottak elsődleges fontosságot, és Athénnal csak azt követően kezdtek élénkebben foglalkozni, hogy Szófiával aláírták a szerződést.

Athént azonban ekkoriban szintén a Bulgáriával kötendő megállapodás foglalkoztatta. A tárgyalások részleteiről egyik fél sem tájékoztatta a szerb kormányt, ami nem kis aggodalommal töltötte el Belgrádot.⁵⁸ Mihelyt a görög–bolgár defenzív egyezmény aláírásáról értesült augusztus elején, a szerb külügyminiszter, Jovan M. Jovanović azonnal utasította az athéni szerb követet, hogy vesse fel a görög kormánynak egy szerb–görög egyezmény aláírását.⁵⁹ A görög kormány azonban nem szándékozott Szerbiával kétoldalú megegyezést kötni. Ehelyett 1912 szeptemberében egy háromoldalú, görög–bolgár–szerb egyezmény aláírását javasolta, amely kizárólag a Török Birodalom elleni közös fellépést célozta.⁶⁰ A szeptember 12-én felállt új szerb kormány Pašić vezetésével elutasította a javaslatot.⁶¹ Az elutasítást megkönnyítette, hogy a bolgárok előzőleg szintén visszautasították a hármas egyezményre vonatkozó görög javaslatot, mondván: annak egyes pontjai ellentétesek a bolgár–szerb szerződéssel.

Pašić egyébiránt azon a véleményen volt, hogy a balkáni államoknak egy védelmi és támadó jellegű négyes szerződést kell kötniük, a „Balkán a balkáni nemzeteké” elv alapján, de csak azt követően, hogy már megkötötték a kétoldalú szerződéseket.⁶² A görögökkel való megegyezést Pašić rendkívül fontosnak tartotta. Belgrád valójában mindaddig nem kívánt hadműveletekbe kezdeni a Porta ellen, amíg nem kötött szövetséget Görögországgal. Éppen ezért az athéni szerb követnek három tervezetet juttatott el, hogy a helyzetnek megfelelően a maximálistól a minimálisig haladva nyújtsa át a megfelelőt a görög kormánynak.⁶³ Hiábavaló volt azonban

⁵⁵ Mihailo Vojvodić, Srpsko-grčki pregovori o savezu 1912. In: Srbij i Balkansko pitanje, i.m., 323. o.

⁵⁶ Belgrádban hivatalos körök is úgy vélekedtek, hogy Szerbiának először be kell biztosítania magát a lehetséges támadások ellen, mindenekelőtt Ausztria–Magyarország felől, és csak utána bonyolódhat mindenféle „kombinációkba” a Török Birodalom ellen. Ily módon elkerülhetőnek tűnt az a veszély, hogy az ország két tűz közé kerüljön. Uo., 326–327. o.

⁵⁷ Uo., 323. o.

⁵⁸ Uo., 324. o.

⁵⁹ A bolgár–görög egyezmény tisztán védelmi jellegű megállapodás volt. Mindkét fél kötelezte magát a segítségnyújtásra, amennyiben valamelyiküket provokálná vagy megtámadná a Török Birodalom. Azonban abban az esetben, ha egyikük kiprovokálná a Porta támadását, vagy maga támadná meg Törökországot, úgy a másik félnek jogában áll eldönteni, hogy megsegíti-e a másikat vagy sem. Uo., 325. o.

⁶⁰ A görög kormány tervezete egy deklarációt is tartalmazott, amelyben kijelentik, hogy a krétai helyzet miatt esetleg kirobbanó görög–török háború esetére nem vonatkozik a segítségnyújtási kötelezettség. Uo., 328. o.

⁶¹ A Balkán-szövetség kiteljesedésekor és az első Balkán-háború kirobbanásakor Nikola Pašić vezetésével megalakult kormányt Bulgáriában háborús kabinetnek tekintették.

⁶² Uo., 329. o.

⁶³ A Szerbiának legmegfelelőbb tervezet tartalmazta azt a pontot, amit a szerb–bolgár is, nevezetesen, hogy bármely nagyhatalom ellen egymás segítségére sietnek, amennyiben az érdekeiket sértő lépésekre szánná el magát a félszigeten. A második tervezet már kihagyta ezt a pontot, és inkább a Török Birodalom szerbjeire koncentrált, kérve a görög kormány segítségét egy külön szerb egyháztartomány felállításához [a vitatott területeken, amelyek sorsáról nem rendelkeztek a bolgár–szerb egyezményben – H. Á.]. A harmadik tervezet valójában megegyezett a görögök által eredetileg benyújtott változattal, azzal a különbséggel, hogy kihagyták annak 2. pontját, amely kimondta: mindhárom

Szerbia igyekezete, hogy még a háború kirobbantása előtt kétoldalú szövetségi szerződést kössön Görögországgal, ezt nem sikerült elérnie. Október 8-án a kicsiny Montenegró hadat üzent a Portának, dacára annak, hogy ugyanezen a napon a nagyhatalmak – csatlakozva a Monarchia jegyzékéhez – figyelmeztették a balkáni államokat, hogy amennyiben háborúba torkollnak a nézeteltérések közöttük és a Török Birodalom között, nem fognak hozzájárulni a balkáni területi status quo semmilyen megváltoztatásához.⁶⁴ Két nappal korábban, október 6-án Belgrád a szerb–bolgár megállapodással megegyező politikai és katonai egyezményt (gyakorlatilag szövetségi szerződést) írt alá Montenegróval, amelynek katonai része előírta, hogy legkésőbb egy héten belül hadat kell üzennie a Török Birodalomnak.⁶⁵ Ugyanezen a napon írták alá Görögország és Bulgária között a katonai konvenciót, amellyel kiegészítették a május 16-án Szófiában kötött védelmi szerződésüket.

1912. október 13-án Szerbia, Görögország és Bulgária közös jegyzékben követelte a szultántól reformok végrehajtását a Birodalom európai részében a nagyhatalmak és a balkáni államok ellenőrzése mellett. Ezt Konstantinápoly elutasította, majd 15-én visszarendelte képviselőit a balkáni államok fővárosaiból. Ezt követően, október 17-én Szerbia és Bulgária, majd másnap Görögország hadat üzent a Török Birodalomnak. Szerbia továbbra is azon igyekezett, hogy megegyezést csikarjon ki Athénnal, noha a körülmények nagyon gyorsan és gyökeresen megváltoztak. A szerbek fő kívánsága, hogy biztosítsák maguk számára Görögország segítségét a Monarchiával szembeni esetleges háborújukban, továbbra sem lehetett plauzibilis. Ugyanúgy aktualitását veszítette az a kívánság is, hogy görög segítséggel hozzanak létre a szerbek által lakott területekből egy szerb egyháztartományt a Török Birodalom területén, hiszen egyre inkább úgy látszott: nem lesz európai török terület.

Görögországnak azonban még mindig nem volt sietős.⁶⁶ Athént elsősorban két dolog izgatta: a bolgárok esetleges területi követelései, amelyekre vonatkozóan a nem sokkal korábban megkötött bolgár–görög védelmi szerződés nem rendelkezett, illetve Szerbiának az albán területekkel kapcsolatos elképzelései. Athén ugyanis – feltehetően a Monarchia nyomására, vagy legalábbis rá való tekintettel – nem lelkesedett az albán területek felosztásáért, hanem helyette az autonóm Albániát preferálta.⁶⁷ Szerbiát és miniszterelnökét, Pašićot azonban elsősorban éppen a majdani határok megvonása izgatta. Miután a bolgárokkal kötött szerződésük ezt eleve rendezte, a legnagyobb jelentőségű határszakasz a Görögországgal közös határ volt. Szerbiának szüksége volt egy szerződésre, amely szabályozza a közös határukat az Adriai-tengernél, amely segítségével megítélésük szerint megművelhetők volna a Monarchia törekvését Albánia létrehozására.⁶⁸

Athént azonban továbbra is Bulgária területi aspirációi zavarták. Nem kétoldalú tárgyalásokon szerették volna rendezni a területek sorsát, hanem a balkáni államok közös megegyezése révén. Így remélték elkerülni azt, hogy Bulgária túlsúlyra tegyen szert velük szemben, de egyben biztosítani a maguk számára Szerbia támogatását a tárgyalásokon.⁶⁹

Miután a nagykövetek konferenciáján Londonban már első nap határozat született az autonóm, lényegében független Albánia megalakításáról, többé nem lehetett szó albán területeknek Szerbia és Görögország közötti felosztásáról. Ezt követően már Szerbia sem szorgalmazta az egyezmény megkötését, hiszen aligha gondolhatta komolyan, hogy a nagyhatalmak

állam igyekszik hatni a Török Birodalom területén élő testvéreire, hogy hozzájáruljanak a Birodalom területén élő nemzetek őszinte egységéhez. Uo., 328–330. o.

⁶⁴ Stojković, i.m., I, 316. o.

⁶⁵ Az egyezmény kimondta, hogy a két szövetséges szerb fejedelemség közötti határt közös bizottság hivatott rendezni, s amennyiben a közös bizottság nem tud egyetértésre jutni, úgy a görög és a bolgár királyok hivatottak dönteni királyságaik közötti határról. Uo., 311. o.

⁶⁶ A szerb követ úgy érzékelte, hogy Athénban a Monarchia befolyása érvényesül. Bošković athéni szerb követ október 26-i jelentését idézi: Vojvodić, Srpsko-grčki pregovori o savezu 1912, i.m., 333. o.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo., 337.o.

⁶⁹ Szerbia a maga részéről kész volt támogatni Athént. November 9-i javaslatában Pašić felvetette az albán tengerpart felosztását, egyúttal kérte a görög igények meghatározását Makedóniában. A görögök készek is lettek volna támogatni Szerbiát törekvéseiben, de cserébe kérték Pašić közreműködését a bolgár–görög határ megvonásához Makedóniában. Uo., 338. o.

egyetértésén alapuló döntés ellen tényleges súllyal bírhat egy-két balkáni szövetséges támogatása. Görögország és Szerbia között tehát a háborúskodást követő diplomácia csatározások során sem született bilaterális megállapodás.⁷⁰

Bár az 1912 októberében kirobbanó első Balkán háború hivatalos szerb „indoklásában” az szerepelt, hogy a Török Birodalom területén élő szláv népesség jogainak és egyenlőségének biztosításáért, valamint a reformok bevezetéséért szálltak hadba, aligha túlzunk, ha azt mondjuk, hogy annak kirobbanását voltaképp Makedónia felosztásának vágya idézte elő.⁷¹ Fontos szerepet játszott azonban a háború kitörésében Belgrádnak a független albán állam megalakulásától való félelme is.

A Monarchia ugyan már jóval korábban is felvetette Albánia létrehozásának gondolatát, (javaslat formájában megjelent ez már az 1897-es Monarchia Oroszország közötti balkáni status quo-ról szóló tárgyalásokon is) de szerb szempontból ez akkor vált igazán veszélyessé, amikor Bécs 1912 augusztusában előállt Törökország decentralizációjára vonatkozó tervével.⁷² A javaslat megvalósulása esetén ugyanis elő lett volna készítve a terep az autonóm albán állam megteremtésére, ami hasonló következményekkel járt volna Szerbia számára, mint Bosznia és Hercegovina okkupációja, majd anektálása. Még egy irányban lezárta volna a terjeszkedés útját. Márpedig Belgrád ezt nem engedhette meg magának.

Pašić a törökellenes hadművelet megindítása előtt, közvetlenül kormányra kerülése után, 1912. szeptember 21-i körtáviratában világossá tette, hogy Szerbia mely területekre tart igényt. Ebben pedig jelentős albán területek szerepeltek.⁷³ Szerbiában az volt az általánosan elterjedt vélemény, hogy amennyiben a szerb katonaság kivonul a „felszabadított” területekről, azok Bécs befolyása alá kerülnek, és előbb-utóbb hasonló sors várhat magára Szerbiára is. Éppen ezért Szerbia a szerb katonaság által felszabadított területek sorsának végleges rendezését kívánta. Vagyis a meghódított területeknek a szerb államhoz csatolását a Pašić által körvonalazott vonalak mentén, beleértve a tengeri kijárat megszerzését, amit a szövetségeseivel, mindenekelőtt a bolgárokkal kötött szerződésai elvileg garantáltak is számára.⁷⁴ Ez azonban nem ment könnyen. Különösen a szerb tengeri kijárat kérdése vert nagy hullámokat a balkáni háborúk során.

Belgrád egyik legfontosabb célja ugyanis – a nem sokkal korábban véget ért vámháborúban szerzett tapasztalatok alapján – az volt, hogy a világgal létesítendő közvetlen összeköttetés révén biztosítsa a gazdasági és politikai fejlődéséhez szükséges függetlenséget. Ezért a szövetségeseivel kötött egyezmények tárgyalásakor a tengeri kijárat biztosítása mindvégig kulcskérdés, az aláírás *sine qua non*-ja volt.⁷⁵ A megállapodásokban kapott „csekk” beváltásának ideje azt követően érkezett el, hogy a szerb csapatok felszabadították Koszovót, Metóhiát és a Szandzsákot. A szerb főparancsnokság ekkor elrendelte a hadműveleteket sikerrel záró csapatoknak, hogy törjenek előre az Adriai-tengerhez. Ez azonban nem sikerült, nem

⁷⁰ Közöttük majd csak 1913 májusában születik megállapodás, teljesen megváltozott nemzetközi körülmények között.

⁷¹ Dokumenti o spolnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914. Knj. V. Sveska 2. Priedio Mihailo Vojvodić, SANU, Beograd 1985, 880–881. o. Azonos szövegű indoklást tett közzé a bolgár és a görög kormány is.

⁷² A javaslat lényege az volt, hogy a nagyhatalmak közös fellépésükkel vegyék rá a Portát a Birodalom decentralizálására [egybekötve bizonyos engedményekkel a balkáni nemzeteknek, elsősorban az albánoknak – H. Á.] és közösen figyelmeztessék a balkáni államokat, hogy tartózkodjanak minden akciótól, ami megnehezítené a Porta számára a decentralizáció végrehajtását. Mihailo Vojvodić, Velike sile i balkanska inicijativa Austro-Ugarske u avgustu 1912. In: Srbij i Balkansko pitanje, i.m., 305. o.

⁷³ Igaz a táviratban explicite nem területek Szerbiához csatolásáról volt szó, hanem a szerb kormánynak a Török Birodalom európai részein és azon belül a szerbek által lakott területeken végrehajtandó reformokra vonatkozó elképzeléseiről. Legfontosabbnak a területek körülhatárolását és a reformok mértékének meghatározását tartotta. A szerbek által lakott területek alatt, Pašić Ó-Szerbiát értette, amely magában foglalta a teljes Koszovói vilajetet a régi Novi Pazar-i szandzsákkal, a Szkadari vilajet északnyugati részét a tengerparttal, illetve a Bitolai vilajet északi és keleti részeit. E területnek Pašić autonómiát kívánt biztosítani, melynek élére keresztény kormányzó került volna a nagyhatalmak beleegyezésével; létrehoztak volna egy parlamentet, amely az autonóm körzet pénzügyeit és belügyeit (művelődés, kereskedelem, közlekedés, gazdaság) kezelte volna; nemzeti csendőrség felállítását irányozta elő, mindezt a nagyhatalmak ellenőrzése és garanciája mellett. Dokumenti o spolnoj politici Kraljevine Srbije 1903–1914. Knj. V, Sveska 2, 718. o.

⁷⁴ Vojvodić, Nacionalne težnje i zahtevi Srbije u Balkanskim ratovima, i.m., 392–393. o

⁷⁵ Uo., 393. o

sikerülhetett. Pontosabban, a szerb csapatoknak sikerült ugyan eljutniuk a tengerpartig, és november második felében már Dracsnál táboroztak, de nem sikerült biztosítaniuk a területeket.

A Monarchia ugyanis létkérdésnek tekintette Szerbia megakadályozását a tengerhez való kijutásában. Ennek érdekében Bécs legfőbb igyekezete egy autonóm albán közigazgatási egység létrehozására irányult, ami sikerre is vezetett. Már a londoni konferencia első napján, 1912. december 17-én elérte az autonóm albán fejedelemség, lényegében a független Albánia létrehozását. A nagyhatalmaknak ez a döntése meghatározó jelentőségűnek bizonyult a későbbi balkáni eseményekre nézve. Az albán adminisztrációs egység létrehozása ugyanis a második balkán háború tulajdonképpeni okozója lett. Albánia megalakulása – túl azon, hogy megfosztotta Szerbiát a háború egyik legnagyobb nyereségétől, a tengeri kijárattól – a balkáni erőegyensúly felborulását is eredményezte.

Láthatjuk, hogy Szerbia a balkán szövetség kialakítása körül folyó tárgyalásokon a makedón területek felosztásakor eredetileg abból indult ki, hogy a Bulgáriának átengedett nagyobb makedón területekért albán területekkel „kompenzálhatja” magát. Az albán fejedelemség felállításáról szóló nagyhatalmi döntés azonban keresztülhúzta számításait. Miközben Szófia bekebelezte azokat a területeket, amelyekre előzetes megállapodásuk alapján jogot formálhatott, Belgrád nem tudott érvényt szerezni az albán területekre irányuló követeléseinek, miután a nagyhatalmak azokat az autonóm Albániának szánták. Ennek következtében úgy tűnt, hogy Bulgária túlnyerte magát – főleg, hogy olyan tráciai területeket is megszerzett magának Drinápolyval együtt, amelyekről eredetileg szó sem volt –, ami a balkáni erőegyensúly felborulásával fenyegetett. Szerbia ezt követően kezdett részt követelni a bolgár zsákmányból, ami – karöltve további államok Bulgária rovására jelentkező igényeivel⁷⁶ – végül is elvezetett a második balkán háború kitöréséhez, amelyből Szerbia ismét győztesen került ki.⁷⁷

A két balkán háború eredményeként Szerbia megszerezte Ó-Szerbiát (Koszovót és Metóhiát), a Szandzsák jelentős részét, (másik része Montenegrónak jutott) és 1913. november 20-án rendeletileg is államához csatolhatta a vardári Makedóniát. Ezzel lényegében befejeződött a már a Načertanije-ben lefektetett, a Török Birodalom szerbjeinek Belgrád kormányzása alatti egyesítését célzó szerb balkáni politika.

⁷⁶ Bulgáriával szembeni területi követeléseik elősegítették Belgrád és Athén jó egy éve húzódó tárgyalásainak befejezését. 1913. május 14-én Szerbia és Görögország képviselői katonai konvenció aláírásában egyeztek meg, majd június 1-jén Athénban sor került a szövetségi szerződés aláírására is. A május 14-én feltételeken aláírt katonai konvenció bolgár–szerb vagy bolgár–görög háború esetére szolgált, illetve arra az esetre, ha Bulgária váratlan támadást intézne a szerb vagy a görög katonaság ellen. A hadműveletek célja a bolgár haderő végleges megsemmisítése és a területek elosztása volt. A szerb katonaságnak jogában állt a Gradec–Belasica-hegység vonalától északra és észak-nyugatra fekvő területeket, míg a bolgároknak az ettől délre és dél-keletre lévő területeket megszállni. (Stojković, i.m., I., 334–336. o.) A június elsején aláírt szövetségi szerződés mellett véglegesített katonai konvenció azonban már nem pusztán Bulgária elleni katonai együttműködést irányzott elő. A konvenció első pontja ugyanis a szerződő felek és „valamely harmadik hatalom” közötti ellenségeskedés esetére is a casus foederis hagyta jóvá. (Uo., 348–351. o.) Azaz Szerbia szempontjából pozitív irányban történt változás.

⁷⁷ A szerb kormány már az első Balkán-háború vége felé sejtette, hogy a Bulgáriával kötött szerződés területi rendelkezéseit nem fogja, nem tudja betartani. Ezért a miniszterelnök már a londoni konferenciára utazó szerb megbízottnak, Stojan Novakovićnak azt az utasítást adta, hogy amennyiben veszélybe kerülne tengeri kijáratuk, úgy kérje a nagyhatalmak hozzájárulását a Macedóniában megvonandó szerb–bolgár határhoz, ami a háborúban hozott áldozatok arányában kellene meghatározni. (A dokumentumot idézi *Mihailo Vojvodic*, Naucnici Srbije i prvi balkanski rat. In: Srbija i Balkansko pitanje, i.m., 380. o.) Pár hónappal később, 1913. májusában pedig a szerb kormány terjedelmes memorandumban kérte Bulgáriától a macedón területek felosztásáról szóló megállapodásuk revideálását. A szerb kormány a megváltozott helyzetben kompenzációt követelt a bolgár kormánytól a szerződésükben vitán felül Belgrád hatalma alá tartozónak ítélt területeken felül a következő érvekre hivatkozva:

- kárpótlásul mindazokért az elmaradt kötelezettségekért, amelyeket Bulgária nem teljesített Szerbiával szemben,
- kárpótlásul azokért az áldozatokért, amelyeket Szerbia közvetlenül hozott Bulgária érdekében,
- cserébe azokért a területekért, amelyeket Bulgária Keleten kapott a szerződésben neki juttatott területeken felül,
- kárpótlásul mindazon vitán felül Szerbiának ígért területekért Nyugaton, amelyeket Szerbia elveszít a nagyhatalmi döntés következtében.

A négy érv közül az utolsó kettő tekinthető komoly érveknek, míg az első kettő felemlítésével Belgrád jobb híján az igazságosság látszatát próbálta keltetni, de meglehetősen ügvetlen próbálkozás volt, amit a bolgárok a szerb jegyzékre adott válaszukban könnyedén cáfoltak. Stojković, i.m., I., 336–344. o., 357–359. o